

Професор Віктор Львович Кірпичов – перший директор Харківського практичного технологічного інституту

[С. Радогуз, аспірант кафедри історії науки і техніки]

#14-15 от 15.09.2015

«Я сподіваюсь, що Харківському Технологічному Інституту доведеться ще довго розширюватися и розвиватися, і що життя його буде рахуватися не десятиліттям, а століттями, число ж випущених ним інженерів – десятками і сотнями тисяч».

В. Л. Кірпичов.

: . . ;

Ці слова були сказані 15 вересня 1895 р. під час святкування десятиліття Харківського практичного технологічного інституту (ХПТІ), його першим директором – Віктором Львовичем Кірпичовим. Цього 2015 р. наш університет буде святкувати своє 130-річчя. Наш університет пережив не одне потрясіння. Однак за будь-яких обставин він не припиняв своєї діяльності. Всю свою історію він належав (і продовжує належати) до числа найпрестижніших навчальних закладів нашої країни.

Харківський політехнічний інститут «своїм довгим плаванням» значною мірою завдячує першому директору, людині, яка, по суті, заклала більшість тих фундаментальних підвалин, на яких розвивався наш університет. Так ідея гуманізації і гуманітаризації вищої освіти ототожнюється нами із сучасними концепціями розвитку інженерної освіти, які виникли вже у сучасному «техногенному світі» із технократичним мисленням і світосприйняттям. Однак окремі аспекти цих концепцій можемо знайти на сторінках робіт В. Л. Кірпичова, який вже наприкінці ХІХ ст. клопотав про введення в навчальні програми Харківського технологічного інституту курсів гуманітарного спрямування – економічної теорії, фабричної гігієни і фабричного законодавства.

В. Л. Кірпічова було призначено директором ХПТІ 1 липня 1885 р. Приїхавши до Харкова, вчений зіткнувся з величезною низкою проблем, що потребували негайного вирішення. Перша стосувалася незадовільного стану будівель інституту, які потребували термінового ремонту. «Інститутські будівлі, споруджені в сімдесятих роках, майже зовсім не мали меблів та внутрішнього облаштування. Це були порожні споруди, які внаслідок невикористання почали потроху занепадати, як то часто буває не лише з неживими предметами, але й з людьми, що знаходяться в бездіянні», – згадував директор під час святкування десятої річниці ХПТІ. Окрім того необхідно було забезпечити інститут відповідною інфраструктурою: створити сполучення інституту із містом, облаштувати водогін, каналізацію, газопостачання тощо.

Другою проблемою стала необхідність обладнання лабораторій і навчально-допоміжних підрозділів устаткуванням та матеріалами, необхідними для організації навчально-виховного процесу. Складність цього завдання полягала в тому, що промислове обладнання у більшості випадків не підходило для навчання через свої значні габаритні розміри, високу добову потужність і продуктивність. Тому на значну частину обладнання необхідно було робити спеціальні замовлення, часто – за кордоном.

1896 . . . ;

Велику складність викликало затвердження відповідних кошторисів. Міністерство надавало кошти лише для цільового використання і вимагало попереднього обґрунтування всіх витрат. Складність полягала також в тому, що на відміну від будівництва корпусів, де ціни матеріалів і робіт відомі, а тому кошторис можна легко розрахувати, вартість організації лабораторного та виробничого комплексу важко піддавалася розрахункам. Значна частина підрахунків велася орієнтовно, опираючись на практичний досвід професорської колегії, поради фахівців, до яких ті зверталися, каталоги іноземних фірм тощо. На той час у Російській імперії існувала лише одна хімічна майстерня в Санкт-Петербурзькому технологічному інституті. При цьому в ній не було обладнано ні цукрового заводу, ні багатьох інших відділів, створення яких було заплановано у ХПТІ. Тобто хімічні майстерні,

створені в Харківському інституті, були унікальним навчально-дослідним підрозділом, який не мав жодного аналогу в Російській імперії. Зважена аргументація В. Л. Кірпічова приводила до того, що необхідні кошти зрештою виділялися. Однак подолання бюрократичного спротиву часто вимагало значних витрат часу та наполегливості з боку Віктора Львовича.

Важливим завданням стало формування кваліфікованого професорсько-викладацького складу. В. Л. Кірпічов говорив: «Рушійною силою вищого навчального закладу слугують таланти і знання професорів його...». Він розумів, що саме від професорсько-викладацького складу інституту буде залежати якість освіти і науки в ньому, а головне – загальний рівень підготовки його вихованців. В. Л. Кірпічов залучив до роботи в ХПТІ професорів Харківського університету. Таким чином, було вирішено не лише кадрову проблему цього етапу.

Викладачі, запрошені Віктором Львовичем до інституту, були провідними професорами Харківського університету, відомими своїми працями по всій Російській імперії. Звичайно, їхня педагогічна та наукова майстерність дала значний поштовх для розвитку новоствореного інституту. Завдяки подібному підходу, протягом перших десяти років в інституті працювали такі визначні вчені, як О. М. Ляпунов, В. А. Стеклов, М. М. Бекетов, О. М. Бекетов, К. О. Андрєєв, М. А. Тихомандрицький та інші.

Крім викладачів фундаментально-теоретичних предметів, необхідно було знайти фахівців зі спеціальних дисциплін. Задля цього В. Л. Кірпічов почав залучати до роботи інженерів, насамперед випускників Санкт-Петербурзького технологічного інституту. Станом на 1890 р. із 19 штатних викладачів інституту 11 були випускниками цього вишу. Особливу увагу Віктор Львович звертав на молодих фахівців, які вже встигли себе зарекомендувати як кваліфіковані спеціалісти. Не оминав увагою директор і молодих вчених. Згодом В. Л. Кірпічов розпочав підбирати майбутніх викладачів серед випускників власного інституту. Причини уваги В. Л. Кірпічова до молодих кадрів значною мірою розкрито в одному із рапортів до Міністерства освіти. Вчений вказував, що незважаючи на значну чисельність людей із фундаментальною науковою освітою та техніків, які успішно займаються практичною діяльністю, знайти особу, яка б у достатній мірі володіла знаннями в обох галузях, виявляється складним завданням. В. Л. Кірпічов вважав, що для викладання практичних дисциплін необхідні інженери із широким поглядом на технічну справу, «не зациклені» на рутинних та вузькоспеціалізованих виробництвах.

У цьому контексті вивчення одноманітних вітчизняних підприємств Віктор Львович вважав не просто малозмістовним, а навіть шкідливим для викладача, оскільки це значною мірою накладало б обмеження на його світогляд. Отже, інженери-технологи, які багато років працювали на виробництві, незважаючи на значний практичний досвід, мало підходили для викладання у вищому технічному навчальному закладі. Найкращим виходом із цієї ситуації вчений вважав підготовку молодих спеціалістів, «шляхом відрядження за кордон, для вивчення там як способів викладання, які практикуються в політехнічних школах ..., так і особливо для вивчення самих методів и прийомів, що використовуються на удосконалених фабриках і заводах».

На початку 90-х рр. XIX ст., коли матеріально-технічну та професорсько-викладацьку базу

інституту було створено, В. Л. Кірпічов розпочав процес модернізації освітнього процесу. Цю роботу вчений проводив у двох напрямках. По-перше, він постійно піднімав питання щодо перегляду навчальних програм та запровадження нових дисциплін, необхідність яких обумовлювалася промисловим та економічним розвитком країни. По-друге, вчений активно налагоджував зв'язки технологічного інституту із промисловістю. На початковому етапі ці зв'язки були необхідні для забезпечення студентів інституту виробничою практикою, а випускників – робочими місцями. Згодом В. Л. Кірпічов, розуміючи необхідність наявності практичних навичок у студентів, значно змінює підхід до цього питання. Вчений домігся введення в навчальні програми обов'язкових практичних занять із механіки (опір матеріалів, парові машини, парові двигуни, гідравліка та ін.). Окрім того, він ініціював розширення діяльності механічних майстерень з метою виконання замовлень промислових підприємств. Таким чином студенти отримали можливість вже під час навчання в інституті брати участь у виготовленні промислових замовлень і власноруч виконувати різноманітні прийоми машинобудування.

(.)

У 1895 р. за ініціативи В. Л. Кірпічова на базі механічних майстерень було організовано школу для навчання молодих робітників слюсарній справі, яка стала цілком самобутнім явищем в історії технічної освіти в Наддніпрянській Україні в кінці XIX – початку XX ст. Це було спробою вертикальної інтеграції різних рівнів навчання при вищій інженерній школі: коли при одній навчальній установі мали готуватися кадри для вирішення різних рівнів завдань.

Поступово в інституті налагоджується виконання промислових замовлень, виконуються замовлення на проведення різноманітних лабораторних досліджень та аналізів. До навчальних програм постійно вводяться нові дисципліни: «Сільськогосподарські машини», «Теорія електрики», «Електротехніка» (у тому числі і практичні заняття) – на механічному відділенні; «Парові машини та інші термічні двигуни», «Термодинаміка та її застосування», «Мікроорганізми бродіння» – на хімічному відділенні. У 1897 р. в інституті було запроваджено викладання політичної економіки та фабричної гігієни. Ідея щодо викладання фабричного законодавства у той час не знайшла підтримки серед професорсько-

викладацького складу інституту, хоча згодом була реалізована вченим у Київському політехнічному інституті.

В. Л. Кірпічова було призначено директором ХПТІ 1 липня 1885 р. На той час інститут складався із п'яти порожніх корпусів, які вже потребували значного ремонту, без інфраструктури, обладнання, професорсько-викладацького колективу. Коли у 1898 р. вчений полишив посаду директора, ХПТІ був повністю забезпечений необхідною інфраструктурою та науково-викладацьким корпусом. Інститут знаходився на стадії розширення для збільшення прийому студентів у два рази. Вже тоді ХПТІ був одним із провідних навчальних закладів країни, із винятковими лабораторіями, майстернями, унікальними і прогресивними навчальними програмами. І в цьому була значна заслуга його першого директора – Віктора Львовича Кірпічова.